

Összegzésképpen a Vajdáról szóló tanulmányok és kötetek vizsgálata kapcsán leírhatjuk, hogy Hasláról alig maradt fenn írása.<sup>37</sup> Ezek jó része általában nem túl hízegő példázatokban említi a települést. Am az is leszögezhető, hogy ezekkel a már jól ismert tényeket erősítette meg a külterületi élet kiméletlensége és a XIX. századi halasi emberek küzdelme révén. A pusztai lét, a pásztor- és betyárvilág kegyetlensége és elmaradottsága lehangolta és megváltoztatta a forradalmi romantikától fűtött ifjú Vajda szemléletét. Betekintést nyerhetett abba a magyar életmódba, amely végeredményben a haladáspártiak oldalára sodorta. Am az több mint valószínű, hogy a halasi nép szabadság szerető- és császárelenes életérzését itt magába szippantotta a mindig is radikálisan republikánus Vajda, aki ezen szellemisége miatt élete végéig szemben állt mindenféle önkényhatalommal. Az írásaiban használt alföldi tájleírásokat, a pásztorok titkait, a betyárélet zordságait és a kiskunságiak életmódját nálunk ismerhette meg leginkább. Vagyis mindenképpen hatást gyakorolt rá a futóhomokon küzdő, számára addig ismeretlen emberek világa. Így keserű ébredésének – amelyben a magyarországi vidéki lakosság valós társadalmi anomáliáit megláthatta – a mi szülőföldünk volt a melegágya.

Végső István

## Pilaszánovits József, Baja 1848/49-es főbírája



Baja városnak számos 1848–49-es szabadságharcos hőse van. Az országosan ismert nevek mellett ritkán kerülnek szóba a helyi hősök. Ezek egyike Pilaszánovits József. Neve említése nélkül gyakran szoktunk rá emlékezni, hiszen ő volt az, aki Baja város közgyűlésén azt a javaslatot tette, hogy a bajai harangok egy részét fel kell ajánlani a haza oltalma érdekében. Az 1848. márciusi napok Baja lakóit is megérintették, az elsőik között ünnepelte meg a város a pesti és pozsonyi eseményeket kivilágítással. 1848 nyarán pedig a város lakossága a régi vezetők helyett újakat választott. Ennek az új tisztikarnak volt az első embere, mint a város főbírája, Pilaszánovits József.

1802. november 29-én születet Roglaticán,<sup>1</sup> ahol családjának birtoka volt. Roglatice ma Szerbia területén található, a XIX. században olyan pusztai volt, amin két nemes család osztozott. Felső-Roglatica volt a Pilaszánovitsok birtoka, amit közbirtokként birtokoltak, vagyis a család tagjai nem adhatták el és nem örökíthették másra, nehogy a birtok ki-kerüljön a család kezéből. A Pilaszánovits család az 1826-os katasztrális összeírás szerint Bács-Bodrog vármegyében a 20. legnagyobb földbirtokos volt 6445 hold birtokkal.<sup>2</sup> Szülei Pilaszánovits Jakab (1777–1819) és Goldenics Éva, két lánytestvére közül az egyiket, Borbálát (1798–1866) Baján vette feleségül a komáromi Sárkány János, a másikat, Annát (1805–?) 1825-ben Bajsán vette feleségül bajsai Vojnits István (1800–1871), aki Vojnits István és Milassin Kata fia volt.<sup>3</sup> Pilaszánovits József pedig 1825 körül vette feleségül bajsai Vojnits István testvérét, bajsai Vojnits Antóniát (1805–1849). Házasságukból több gyermek származott: László (1826-7), Franciska (1828-9), József (1830–1896), Béla (1831–1849), Matild (1836) és Angéla Laura (1837–1852).

A Pilaszánovits családnak szoros kapcsolata volt Bajával, hiszen a család több tagjának volt a városban háza. A családnév kiejtési nehézségei miatt a közbeszédben a bajaiak *Pilákra* rövidítették, illetve magyarosították ezt a családnevet. A Pilaszánovits család egyik legfontosabb emléke Baja főterén a Szentháromság tér 11.–Eötvös József u. 2. számú sarokház, melyet Pilaszánovits Lajos épített. Ma ezt a házat alapítványi vagy Fischer-házként (Fischer-féle alapítványi ház) ismerik a városban, mert a házat Fischer Sámuel vette meg, aki később a zsidó hitközségre hagyta.<sup>4</sup>

<sup>36</sup> Széles i.m. 74–75.

<sup>37</sup> Természetesen egy kutatást soha nem lehet véglegesen lezárni. Vajda János kapcsán is kerülhetnek még elő kéziratok, illetve az áttekintés a hozzáférhető és ismertebb írásaira szorítkozott.

<sup>1</sup> Roglatice (Roglatiza, Roglatieza) pusztai Bács-Bodrog vármegye északi részén Bajsához közel.

<sup>2</sup> Borovszky Samu (szerk.): Bács-Bodrog vármegye monographiája II. Bp., é.n. 567.

<sup>3</sup> Szluha Márton: Bács-Bodrog vármegye nemes családjai. Bp., 2002. 282.

<sup>4</sup> Fábrián Borbála: Egy kisvárosi nemesi rezidencia építésének története AETAS 2009/4. 171.

Az 1820–30-as években családjával Bajsán és Szabadkán lakott, amit gyerekeinek születési helyei igazolnak. A nagy tűzvész után költözhetett Bajára és ettől kezdve az évek legalább egy részét – minden bizonnyal a téli időszakot – Baján töltötte, mert a városban két háza is volt. Arra, hogy Baján élt a családjával, utal az is, hogy 1842-ben egyike volt azoknak, akik a Lövészegyletet a nagy tűzvész után újjáalakították. Ekkor az egyesület választmányi tagja is lett. A vármegyei életben, a politikában is aktívan részt vehetett, 1842-ben a táblabírói címet is kapott. Nemesak a nemesek, hanem a polgárok között is népszerű volt, amit bajai főbíróvá választása is mutat.

1848. június 8-án választották meg főbíróvá.<sup>5</sup> Június 23-án országgyűlési követválasztás után Koller Istvánnal együtt ő köszöntötte Pesten Mészáros Lázár hadügyminisztert, Baja új országgyűlési követét. 1848. augusztus 13-án Istvánmegyét egyesítették Bajával, mert csak egy utca választotta el a várostól. Egyik legjelentősebb intézkedése – a bajai tanáccsal együtt – a köztelherviselés bevezetése volt, ami azonban az ellentétes érdekek miatt decemberig elhúzódott. Ekkor sikerült Baja vámjövendelmeit megőrizni, ugyanis a város lakói csak a saját határból behozott dolgok után nem fizettek vámot, a földesurak pedig a bajai vásárba csak díjat fizető fogadott kocsikon szállíthattak árut.<sup>6</sup>

Pilaszánovits József rövid idejű főbírótsága alatt nem sokat alkothatt, 1849 februárjában más városi tisztviselőkkel és polgárokkal együtt menekülnie kellett a városból, ugyanis Zombor bevetele után a császári seregek Baját is megszállták. A város főbírója ellen a megszálló hadvezér elfogatóparancsot adott ki, a városra pedig hadisarcot vetett ki. Baja csak április elején szabadult fel, de június közepétől ismét frontváros lett belőle. Pilaszánovits április közepén tért vissza a városba.<sup>7</sup> Tavasszal menekültként Debrecenben tartózkodott. Kossuth Lajos maga ajánlotta gr. Batthyányi Kázmér délvidéki országos biztos figyelmébe, mint jeles és lelkes egyént, akit hely- és tájismereténél fogva Baja környékén túl is alkalmazni lehetne. Majd a magyar kormány Szabadkára vésztörvényesszéki bírónak nevezte ki. Ennek ellenére sem mondott le a főbírói tisztéről, például 1849. július 22-én „Baja város Főbírája” aláírással Bajáról jelentette a Bács megyei kormánybiztosnak Báta elesését.<sup>8</sup>

A nevezetes harangfelajánlás, amely híven tükrözi a forradalomhoz és Bajához fűződő viszonyát, a következőképpen örökölte meg az 1848. december 30-i közgyűlési jegyzőkönyv: *„Városi főbíró úr hazánk vészes helyzetét és más városok hazafias azon jeles tettét kiemelve miszerint e szorult helyzetben ágyuk öntésére szükséges ércanyag potlására harangjait hazafias feláldozással a' haza oltárára már sokan felajánlották nehogy e' város mely különben sok tekintetben kereskedelmi 's miveltégi ügy szabadalmi állásánál fogva a' haza előtt ösmeretes 's legujabban is törvényes kikülböztetésre méltott a' többi városoknál alantabb maradjon e' részben úgy mind a' hazai közérdek és e városstülete kívánja intézkedni [...] Baja városában levő templomokból némely nélkülözhető harangjait ezennel felajánlja”*<sup>9</sup>

1849. július 30-án a császári csapatok ismét megszállták a várost. A november 18-án kiadott császári páteus pedig a várost elszakította Magyarországtól, mivel Baja az újonnan alakult katonai tartomány: a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság része lett. Pilaszánovitsot a szabadságharc alatti tevékenysége miatt börtönbe vetették.

Az 1848–49-es szabadságharcban nemesak Pilaszánovits József vett részt, hanem két fia is fegyverrel harcolt. Az idősebbik – szintén József – honvédhadnagy volt, a fiatalabbat, Bélát ma a szabadságharc gyermekhősei között tartják számon: 18 éves korában meghalt a csatamezőn (de néhány könyv szerint csak 16 éves volt 1849-ben). Fiatalsága ellenére fontos szerepe volt a tavaszi hadjáratban: a tiszai átkelés tervét, azaz az abonyi hadicselt eszelte ki és hajtotta végre. Ugyanis ő volt az elterelő „hadművelet”, hogy a császáriak ne tudják meg, hogy hol kelnek át a magyarok. Részt vett a hatvani csatában és 1849. április 9-én a tápióbszceki csatában, amikor a hídnál a magyar sereg visszavonulását fedezte, egy ágyúgolyó eltalálta és leszakította mindkét lábát. Sebesültként még elszállították a nagykúti Keglevich kastélyba, ahol a szükségkórház volt, de itt belehalt sérüléseibe. Sirja a nagykúti temetőben van.<sup>10</sup>

<sup>5</sup> BKMÖL IV. 1101. közgy. jkv. 1847–1849. 5/1848–1848. jún. 19. Kemény szerint június 9-én volt a választás (Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. 30.)

<sup>6</sup> Kemény i. m. 1. kötet. 407–410.

<sup>7</sup> BKMÖL IV. 1101. közgy. jkv. 1847–1849. 10/1849.

<sup>8</sup> Kemény i. m. 2. kötet. 692.

<sup>9</sup> BKMÖL IV. 1101. közgy. jkv. 1847–1849. 129/1848.

<sup>10</sup> Gulyás Gizella: A szabadkai Pilaszánovics Béla, az 1848–49-es szabadságharc gyermekhőse. Bácsországi 2001/V–VIII. 3.

Néhány hónappal később Pesten Vojnits Antónia is meghalt. A szabadságharc után Pilaszánovits Józsefet letartóztatták és két évet (1852-4) Pesten az Újépületben, majd Josefstadtnban töltötte 10 éves börtönbüntetését, teljes vagyonát is elkobozták. Fia, ifjabb Pilaszánovits József megpróbálta kiszabadítani, illetve büntetését enyhíttetni.<sup>11</sup> Elítélésének oka a szabadkai vésztörvényszéki működése volt. A szabadságharc utáni megtorlásokról a megyei monográfia így emlékezett meg: „Azok, a kik a szabadságharc alatt a vármegyében működtek, leginkább a temesvári haditörvényszék elé kerültek. A temesvári haditörvényszék azonban nagy tért engedett a személyes befolyásoknak és a közbenjárásoknak. Így Aszt Nándor, a vármegye főjegyzője, a ki a függetlenségi nyilatkozatra a kormányhoz intézett feliratot szerkesztette, csodálatosképen megmenekült az elítélés alól. Putnik Béla, volt alispánt, a kit még elítélés előtt szabadlábra helyeztek, jószágelkobzásra ítélték. Legnagyobb beszámítás alá estek a vésztörvényszék tagjai, a kik közül Hoffmann Mihályt és Lénárd Mátét közteli halálra ítélték, de kegyelem útján a halálos ítéletet 18, illetőleg 15 évi sáncmunkára változtatták át. Pilaszánovits József vésztörvényszéki elnök, a kit 10 évi fogságra s vagyonelkobzásra ítélték, Josefstadtnban töltötte ki büntetésének egy részét; de később ő is kegyelmet nyert s elkobzott vagyonát is visszakapta.”<sup>12</sup> 1860-ban szabadult Josefstadtból, és 1870. szeptember 8-án halt meg Roglaticán.<sup>13</sup>

Fábián Borbála

## Ruha teszi az embert

### Magyar viseletek a XVIII. század közepétől a reformkorig

A magyarországi öltözködésben megnyilvánuló idegen hatás II. József uralkodása alatt érte el a tetőfokát, amikor nemcsak külsőségekben, hanem a nyelvhasználat terén is jórészt megvált nemzetünk az „ösi” tradícióktól. A társalgási nyelv is idegen lett, a magyar arisztokrácia férfitagjai többnyire németül leveleztek és beszélgettek, az előkelő magyar asszonyok sem akarták a divattól elmaradni, így társaságban és közhelyeken sokszor szégyelltek magyarul beszélni. Az arisztokrácia társas életéből kiszorult magyar nyelv csak a köznemesség otthoni társalgási nyelveként őrződött meg. Ha pedig valaki nem tudott, vagy nem akart németül beszélni, akkor latin nyelven érintkezett.<sup>1</sup> Sokan elhagyták az évszázados ruházatukat, a férfiak a XVI–XVII. századi mentéjükét és dolmányukat, sarkantyús eszmájukat, helyette európai, „nyugati” módon kezdtek öltözködni, magyaros jellegként a régi viseletből egyedül csak a zsinórozás maradt meg.<sup>2</sup> Mindez elsősorban a bécsi udvarban élő főnemességre volt jellemző, a köznemesség azonban továbbra is őrizték a keleties, katonás jellegű magyar viseleti formákat. A XVIII. század végi férfiviselet éppen ezért kevésbé tekinthető magyarosnak, mint a korábbi évszázadokban. A szűk pantallós nadrág (mivel a lovagláshoz kiváló, ezért a huszárok is átvették) szabása és alakja nem változott, csak díszítése lett gazdagabb, ugyanis a dolmány megrövidülésével a nadrágszárra sújtás került, kezdetben egyszerű vitézkötés, a század közepétől viszont a comb egész felső felét díszíteni kezdték ék alakban, amely mellett a hímzés és rojtozás is megjelent.<sup>3</sup>

A XVIII. század közepére francia hatásra a szűk nadrág mellett általánossá vált a térdnadrág viselete selyemharisnyával, *strimfl*ivel. A száras nadrágot háttérbe szorító strimfliről és a térdnadrágról Kazinczy Ferenc önéletrajzában is olvashatunk, melyben Orczy Lőrinc költő tábornokkal való találkozását ír-

<sup>11</sup> Erről tanúskodik egy levél, amelyet az OSZK-ban őriznek. L. bővebben: *Fábián Borbála*: Pilaszánovits József levele Pilaszánovits Lajoshoz. Adalék az 1849 utáni bácskai megtorlások történetéhez. Bácsország 2008/4. 66–69.

<sup>12</sup> *Borovszky* i. m. 235–236.

<sup>13</sup> Halálának dátuma tévesen jelent meg Szluha Márton könyvében (*Szluha* i. m. 282.), ugyanis a gyászjelentés és Vojnich József kutatásai szerint is nem 1871-ben, hanem 1870-ben halt meg (Sz.Tl.F.:1.35 – Pilaszánovich A.).

<sup>1</sup> *Nagy Róza*: Magyar viselet a XVIII. század végén és a XIX. század elején. In: *Művelődéstörténeti Értesítések* 62. szám. Bp., 1912. 3.

<sup>2</sup> *Nagy* i. m. 12.

<sup>3</sup> *Domanovszky Endre*: Korok ruhái. Corvina Kiadó, Bp., 1979. 314; *Mojzsis Dóra*: A régi magyar öltözködés. Officina Kiadó, Bp., 1988. 13; *Tóth István György*: Magyaros viselet és nájmódi öltözködés: a női- és férfiruházat. In: *Magyar művelődéstörténet*. Szerk.: *Kösa László*. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 156.